

Kadınca Bilmeyişlerin Sonu Geldi mi?

Selver Sezen Kutup

Feminist Tahayyül, 3(2): 271-278.
(Kitap Deęerlendirmesi)

Kadınca Bilmeyişlerin Sonu Geldi mi?

Selver Sezen Kutup

Duygu Çayırıcıoğlu'nun Ankara Üniversitesi Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı'nda tamamladığı doktora tezinden yola çıkarak hazırladığı araştırma-inceleme kitabı *Kadınca Bilmeyişlerin Sonu: 1960-1980 Döneminde Feminist Edebiyat* (2022) raflardaki yerini aldı. Bu çalışma Türkiye'deki kadın hareketinin seyrinde yer yer bir tür duraklama evresi olarak görülen bir süreci, 1935'te kapatılan Türk Kadınlar Birliği (TKB) sonrası ivmelenmek için 1980'leri bekleyen kadın hareketinin "suskunluk dönemi"nde olup bitenleri sorgulamaktadır. Bunu yaparken de Çayırıcıoğlu, bu dönem her ne kadar feminist çabalarla araştırılsa da kadınların ürettikleri kurmacalara ve/yahut özyaşamöykülerine hareketin nasıl taşındığının araştırılmasına ihtiyaç olduğunu tespit eder. Çalışmasında kendi ifadesiyle "merceği, bu bağlamda üzerinde yeterince durulmayan bir döneme, 1960 ve 1980 yılları arasına doğrult[an]" (11-12)¹ yazar, edebiyat araştırma ve tartışmalarının sıklıkla Osmanlı kadın edebiyatı ve Cumhuriyet'in ilk dönemindeki eserlerle sınırlanmasından bahsederek bir eksiklik tespitiyle çalışmasının "Giriş" bölümünü kurgulamıştır. "Giriş" ve "Sonuç" bölümleri dışında dört bölümden oluşan araştırmasının ilk bölümü "Kadın Hareketi'nin Batı'daki ve Türkiye'deki Seyri" başlığını taşıırken ikinci bölüm "Edebiyatın Cinsiyeti", üçüncü bölüm "Çatı Kavramlar/Kavramsal Analiz Kategorileri" ve dördüncü bölüm ise "1960-1980 Edebiyatında Feminist Hissiyatın, Ruhiyatın ve Fikriyatın Temelleri" başlıklarını taşımaktadır.

Giriş bölümü çalışmanın sarıh bir özetini vererek okura bir yol haritası sunar. Bu bölümde araştırmanın temelini oluşturan anahtar kavramlar aracılığıyla okurun araştırma nesnesi ile kurması beklenen ilişkinin temelleri atılır. Çayırıcıoğlu bu bölümde pozitivist metodoloji eleştirisi yaparken yoruma imkân tanıyan feminist bir metodoloji için Harding, Hekman ve Sirman gibi feminist araştırmacılara başvurur ve kendi yöntemini de bu düzlemde

---

¹ Metin içi kaynak gösteriminde sadece sayfa numaraları verilmiştir.

kurular. Akademik araştırmaların nesnesi ile araştıran özne arasındaki ikiliğin hiyerarşik, karşıt ve birbirinden bağımsız ikilikler olarak tasavvur edilmediğini, nesne ile öznenin dolaşık failliklerinin teslim edildiğini, özne ve nesnenin birbirini yeniden ürettiğini göz önünde bulunduran bir yaklaşımdan² hareket edersek Çayırıcıoğlu'nun 1960 ile 1980 arasındaki dönemi "suskunluk" dönemi olarak tanımlamaktan ziyade "kuluçka dönemi" adlandırması oldukça kıymetli. Bu yaklaşımla dönemde üretilmiş edebi metinler kendinden sonra gelen metinleri doğuran ancak kendi işlevleri yalnızca o doğuma alan sağlamak olmayan birer üretici güç, velut kaynaklar olarak alınırlar. Bu aralıkta edebiyatçıların üretimlerini tartışırken "feminist edebiyat" kategorisini yazarların kendilerini feminist addedip addetmemeleriyle sınırlamayı edebi üretimin kendisine ve toplumsal cinsiyet normları üzerinden dünyayla ilişkisine bakan bir perspektifle yaklaşır. Çayırıcıoğlu burada dikkat çekmeye çalıştığı muharrirlerin "feminist hissiyat, ruhiyat ve fikriyatın temelini oluşturulmasına katkı sunan"lar olduğunu ifade etmektedir (12). Bunu yaparken de kanonik yaklaşımlarda bu dönemin feminist düşünce açısından verimsiz, kurak bir dönem olduğu tezine karşı çıkarak erkek egemen edebiyat tarih yazımının altını oyar. Yedi yazarın sekiz kurmaca eserine yer verdiği araştırması bu yazarlara ve metinlerine sırasıyla, art arda, kronolojik ya da alfabetik bakmaksızın sarmal biçimde, metinlerin birbirleriyle ilişkilerini kat ederek yaklaşır. Çalışmanın odaklandığı kurmacalar ve yazarları şunlardır: *Korsan Çıkmazı* (Nezihe Meriç, 1961), *Yanık Saraylar* (Sevim Burak, 1965), *Tante Rosa* (Sevgi Soysal, 1968), *Yürümek* (Sevgi Soysal, 1970), *Tuhaf Bir Kadın* (Leylâ Erbil, 1971), *Ölmeye Yatmak* (Adalet Ağaoğlu, 1973), *Kırk Yedi'liler* (Füruzan, 1974) ve *Çocukluğun Sođuk Geceleri* (Tezer Özlü, 1980). Bu yazarları seçmesinin nedenini ise kendilerinin geleneksel çizgiden ayrılan duruşları, özgün edebiyat anlayışları ve seçilmiş metinlerinin (*Yanık Saraylar* hariç) kadın *bildungsromanı* olarak yazılması olarak açıklamaktadır.

Giriş bölümü kapsamlı bir şekilde çalışmanın tezini ve yöntemini ifade eder. Yazara göre edebiyat ile feminizm arasında zorunlu bir ilişki vardır ve edebiyata dikkatini

---

² Bu konu üzerine bir röportaj için bkz. Barad (2020).

yöneltmeyen bir yaklaşım feminizmin sesinin, sözünün tam mânâsıyla duyulmasına, anlaşılmasına engel teşkil eder. Araştırmanın en önemli tezlerinden biri de tam bu yüzden, 1960-80 gibi politik ve kamusal alanda hareketliliğin, çatışma ve müzakerelerin yaşandığı bir dönemde kadınların ürettiklerinin bu hareketliliği taşımaları, sokağa taşmayan seslerin metinlerdeki yankılarını, toplumsal cinsiyet rolleri bakımından yaşanan “çıkılmazlıklar/tıkanmaları” ve bunlara karşı geliştirilen isyanları barındırmalarıdır. Oldukça netameli bir işe kalkışan Çayırıcıoğlu, kadınların tarihinin unutulduğu, unutturulmaya çalışıldığı bir alanda söz üretir. Feminizm ve edebiyat arasındaki zorunlu ilişki gibi kurmaca metinler ve edebiyat tarihyazımı ilişkisi de benzer bir giriftlik taşır; edebi üretimlere bakmak bir yandan da edebiyat tarihini kadın tarihi açısından (yeniden) yazmak anlamına gelir. Çayırıcıoğlu belki de bir sezgiyle, öngörüyle yola çıkarken bu dönemde yazmış kadınların eserlerinin “proto-feminizm/ön-feminizm” terimiyle değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini sorgulayarak 1980’ler itibariyle güçlenen ikinci dalga feminist hareketin öncülünü, nüvelerini ve birikimini bu dönemde aramanın imkânlarına odaklanmaktadır. Yöntem olarak, çalışma alanına uygun düşecek şekilde katı pozitivist ve objektif bir araştırmacılık iddiasıyla değil, özneliği sorunsallaştırarak kadınların tarihyazımındaki öznel konumlarını tartışmaya açmak üzere kavramsal kategorilere yer vermeyi benimsemiştir. “Toplumsal cinsiyet, cinsellik, kamusal-özel alan diyalektiği çerçevesinde mekân, özne ve kadın yazını kavramlarını birer analiz kategorisi”, bir başka deyişle “çatı kavramlar” olarak kullandığını belirtir (17). Nihayetinde teoriye boğulmuş bir analizden ziyade metinlerin kendilerine kulak vererek çalışmasının yöntemini çerçeveleyen Çayırıcıoğlu’nun niyetlendiği ile eylediğinin uyuştuğunu, örtüşüğünü söylemek mümkün. Serpil Çakır’dan mülhem “kadınlara ait bir mücadele geçmişi”ni kendi çalışmasında da kurgulamaya çabalayan yazar, birinci ve ikinci dalga arasında neredeyse sıkışmış bu dönemin edebi üretimlerindeki feminist tahayyül ve ufuklara işaret ederek “geçmişini yeniden inşa” etme gayretini okuruna sunar (19-20).

“Kadın Hareketinin Batı’daki ve Türkiye’deki Seyri” başlığını taşıyan birinci bölüm başlığının açıkça belirttiği üzere kadın hareketinin seyrine “Batı” ve “Türkiye” odaklarında yaklaşarak hareketin tanımını, amaç ve motivasyonlarını, eyleme tarzları ve yankılarını

tartışmaya açmaktadır. Kökenlerini 18. yüzyıl sonu olarak işaretleyebileceğimiz bu hareket/lerin tarihi, değişim ve dönüşüm süreçleri, taleplerdeki yenileşmeler, kazanımlar ve mücadele aktarıldıktan sonra Türkiye'ye yakından bakılarak kadın hareketi tarihselleştirilir. Bu bölümde hem Türkiye'den hem de Türkiye dışından öncü isimlere başvurularak hareketin teorik çerçevesi çizilir. Bu yolla Türkiye'de yazarının ifadesiyle “yirmi yıl gecikmeyle ivme kazanan” feminizmin ana damarlarını ve arka planını görmemiz amaçlanmıştır.

Kadın hareketinin Batı ve Türkiye ayaklı iki coğrafyasının panoramasının ardından gelen ikinci bölüm “Edebiyatın Cinsiyeti” tartışmalarına ayrılmıştır. Kadın kimliğiyle kamusallaşmak yeterince zorken yazma edimiyle, yazarlıkla kamusal alana çıkmanın, “erkeğe has” görülen bir ortamda söz üretmenin zorluğu güçlendirici bir yaklaşımla okura aktarılır. Bu bölümde erkek egemen edebiyat kanonu ve edebiyat eleştirisi üretim sahası düşünüldüğünde kadınların mücadelesinin çetrefilliği ve kazanımlarının kıymeti bir kez daha anlaşılır olur. “1980 öncesinde edebiyattaki hâkim sesler” alt başlığında Çayırıcıoğlu'nun belirttiği üzere şablonik kadın temsillerini ve erdemli karşısında şeytani kadın ikiliğini kırmak, bu çerçevenin dışındaki temsilleri var etmek sorumluluğu yine kadın yazarlarca üstlenilecek bir çabadır. Bu bölümde Çayırıcıoğlu kanonu kalın hatlarla çizen yüzeysel bir okuma yapmaktan imtina ederek yasayı zorlayan istisnalara, edebiyat ortamının çoklu ve çok katmanlı yapısına yer verir. Feminist edebiyat eleştirisinin erkek egemen (tarih)yazımının “panzehiri” olarak ele alındığı bu bölümde feminist eleştirinin toplumsal cinsiyet nosyonunu eleştirel hatta katarak yaptığı devrimci müdahale tartışmaya açılır. Osmanlı'nın son döneminden 1980'lere ilerleyen oldukça geniş bir dönemi ele alan bu bölüm Türkiye'deki eril edebiyat ortamını ve kanonun şekillenmesini tartışmaya açmaktadır.

“Çatı Kavramlar/Kavramsal Analiz Kategorileri” adını taşıyan üçüncü bölüm ise “toplumsal cinsiyet, özne ve cinsellik” alt başlığıyla bu üç kavramsallaştırmanın birbiriyle tamamlayıcı ve dolaşık ilişkisini konu alır. Bu bölümde de feminizm(ler) olarak ele alabileceğimiz analitik yaklaşımların farklılıklarını konu ederek yaklaşımların birbirini kesen, birbiriyle çatışan ve uzlaşan yanlarını aktarır. Bu bölümde “biyolojik bir temellendirmeye daha

doğrusu özsel bir ayrıma işaret edebilecek fikir kırıntılarına karşı” tedbirli olan Judith Butler ile feminizmlerle kuir yaklaşımların menziline de genişleten Çayırıcıoğlu, tartışmayı güncelle taşıdığı noktada konuyu bugünkü feminizm tartışmalarının neredeyse çekirdeğini oluşturan transfeminizm ve terf (*trans exclusionary radical feminism*) konularına bağlamaz. Öte yandan kitabında görünürleştirdiği tartışmaların Batı’daki feminist gündemle yakın ilişkisini kabul eder ve Batı merkezli feminizmlerin Batı dışı toplumlardaki kadınların durumunu anla(t)maktaki yetersizliğine getirilen eleştirilerin farkında olduğunu sezdirirken kendi odağının niçin Avrupa-merkezli olduğu yönünde bir açıklamada bulunmaz. Batı dışı toplumlara bakışta mekân politikaları, mekânın aile kurumunu inşa eden ve bozuma uğratan süreçleri ve kadın yazını ile ilişkili teorik çerçeveyi de sunarak bölümü sonlandırır.

Kitabın en uzun ve kapsamlı bölümü olan ve kitabın çekirdeğini oluşturan “1960-1980 Edebiyatında Feminist Hissiyatın, Ruhیاتın ve Fikriyatın Temelleri” adlı Dördüncü Bölümde ise giriş kısmında anılan metinlere belirli temalar etrafında, yakın okuma yöntemiyle bakılır. Sırasıyla “Toplumsal cinsiyet rollerinin işlenişi”, “Mekân kullanımı ve mekânın politikliği”, “Kadın karakterlerin ‘özne’ olarak konumu”, “Cinsellik vurgusu” ve “Geleneğe ve hâkim söyleme karşı isyankâr sesler” alt başlıklarını taşıyan bu bölümde seçilmiş kurmacalara yakın okuma yapılırken bir yandan da metinlerin aralarındaki benzerlik ve farklılık ilişkileri, kurmaca karakterlerinin inşa ve temsil biçimleri ve anlatıların içerikleriyle biçimleri arasındaki ilişkiler gibi meseleler tartışmaya açılır. Bu bölümü okumadan önce seçilmiş metinlere aşina olması okurun yararına olabilir ancak Çayırıcıoğlu metinlerin olay örgüsünü ve karakterlerin bu olay örgüsü içindeki konumlanışlarını sade ve sıkı bir şekilde özetleyerek çalışmasını hantallaştırmaksızın tezlerini öne sürer. Yazar, kurmacaların içerik-biçim ilişkisini ele alırken aynı anda metinlerin ve metinler üzerine yapılmış çalışmaların birbiriyle ilişkisini, edebiyatın alımlanma süreçlerinin birbirini nasıl etkilediğini ve bu etkileşimlerin yukarıda sayılan kavramsal analiz kategorilerinde nerelere denk düştüğünü tartışır. Çayırıcıoğlu bu bölüm itibarıyla araştırmasının başında vadettiğini gerçekleştirmiş ve kurmaca metinleri teoriye boğmadan, teoriyi metinlerde sınamadan kadın karakterlerin anlatılarını bir ağ örecesine birbiriyle ilişkilendirerek “kadın tarihi anlatısı” örneğini sunmuş olur.

Kitabın oldukça kısa “Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde ise, Çayırıcıoğlu bizi kadınların ataerkil toplumda ikincilleştirilen konumlarının tartışıldığı ve “[f]eminizmin erkek egemen toplum düzeninin değiştirilmesi ve daha adil bir düzenin tesis edilmesi amacıyla örtüşen bir tabloyla karşılaştığımız, dolayısıyla “[b]unun bile başlı başına bu metinlere feminist bir nitelik kazandırdığı” düşüncesiyle karşılar (183). Belirtmeden geçmemeliyim ki metinlerin kıymetli yakın okumalarının ve oluşturduğu ağların niteliğine rağmen sonuç bölümü dahil olmak üzere tüm bölümlerde feminizmin öznesinin kimler olduğu, bu öznelik konumlarının kimleri içerirken kimleri dışarıda bıraktığı ve bir metni feminist yapan parametrelerin neler olduğunun yeterince tartışıldığını göremeyiz. Sonuç bölümü seçilmiş metinleri birbiriyle ilişkilendirirken bu metinlerin karakterlerini erkek egemenliğe “isyankâr” tavır ve tutumda ortaklaştırır ve kurmaca kadın karakterlere “kadın olmanın bilincini taşıma” sorumluluğu yükler. *Bildungsroman* yapısı içinde karakterlerin gerçekçilik duygusu derinleşir derinleşmesine ama bu kurmaca karakterleri birkaç misyonla donatmanın doğruluğu da tartışmaya açık hâle gelir. “Edebiyat metinleri, kadınların tarihine dair alternatif belgeler olmaları vasfıyla, aynı zamanda gelecek kuşak kadın yazarların kendilerini tanımlama süreçlerine katkıda bulunur; onların *kendileri* olabilmelerine ket vuracak ataerkil müdahalelere fırsat vermeyen bir kadın yazını mirası bırakırlar” (184-185). Alıntıda da görülebileceği üzere Çayırıcıoğlu çalışmasını sonuçlandırırken kadın karakterlerin alımlanma sürecini çalışması boyunca olmadığı kadar bütünlüklü ve bu yüzden de homojen bir okumaya tabi tutar; bu da kadın karakterlerin feminizmlerle çatışmalı, kadın özgürleşmesiyle istikrarsız ya da ataerkiyle uyumlu yönlerinin son kertede kapatılmasına sebep olur. Her ne kadar Çayırıcıoğlu bu kapanışa razı gelmese ve “farklı kadınlık kategorilerinin “[a]taerkil toplumla meselesi olanlar”ı da olmayanları da içerdiğini belirtse de ele aldığı yazarların kurmaca karakterlerini düzenle uyumlu-uyumsuz ikiliğinde kurgulamaktan kaçınmaz.

Kurmaca karakterleri var oldukları düzende eyleyen failer hâline getiren sosyolojik arka planı da tartışan Çayırıcıoğlu’nun çalışması, ön-feminist bir dönem olarak nitelediği 1960-1980 arasında üretilmiş edebi metinlere odaklanarak ve bu döneme dair genelgeçer yargıların ötesine geçemeyen çalışmalara sunduğu yenilikçi katkıyla oldukça önemli bir işin altından

kalkıyor. Çalıştığı kadın yazarlar ve karakterleri gibi kendisi de eril tarihyazımını bükerek edebiyat eleştirisinde görünmezleştirilmiş ya da ancak görülmeye başlanan bir alanı çok katmanlılığı içinde ele alma girişiminde başarılı oluyor. Bunu yaparken özellikle Sevim Burak ve Leylâ Erbil gibi yazarlara odaklandığı noktalarda yazarların anlatı dillerindeki yaratıcılığın, biçimsel arayışların, edebiyat ile estetik uzlaşımının altını kalın çizgilerle çiziyor. Ele aldığı yazarları ortaklaştırdığı en temel nokta ise “kesinlikle egemen söylemin içinden konuşmuyor” olmaları ve “karşı-söylem geliştir”meleri oluyor (188). Ancak tüm bu tespitleri bu yazarlara ve metinlerine yüklediği “gelecek kuşak kadın yazarların kendilerini bilmelerinin, tanımalarının ve kendileri olarak kaleme sıkıca sarılmalarının önünü” açma misyonuyla kapattığında, karşı-söylemin heterojenliğini, çoğulluğunu ve çerçeveden taşan istikrarsızlıklarını da bir nebze kapatıyor. Doktora tezinden yola çıkarak kitaplaştırılmış bu versiyonun muhatabının yalnızca edebiyat araştırmacıları ya da feminizmler üstüne düşünen, çalışan akademisyenler olmadığını; kitabın oldukça akıcı ve anlaşılır anlatımı sayesinde meraklısına cazip bir alan açtığını belirtmek gerekiyor. Çayırıcıoğlu’nun *Tante Rosa* esintili “*Kadınca bilmeyişlerin* sonunun gelmesi dileğiyle...” noktaladığı kitabından mülhem, bu yazıyı, bilginin iktidarı karşısında tüm bil(e)meyişleri, bilmemenin açtığı imkânlar sahasını, belirsizlikleri, el yordamıyla arayışları ve emin olamayışları kucaklayan hatlarda sonlandırıyorum.

KAYNAKÇA

Barad, K. (2020) *Madde hisseder, konuşur, acı çeker, arzular, özler ve anımsar: Karen Barad ile röportaj [1] ve [2]*. <https://terrabayt.com/dusunce/madde-hisseder-konusur-aci-ceker-arzular-ozler-ve-animsar-karen-barad-ile-roportaj-1/> (Erişim tarihi: 25 Mayıs 2022).

Çayırıcıoğlu, D. (2022) *Kadınca Bilmeyişlerin Sonu: 1960-1980 Döneminde Feminist Edebiyat*. İstanbul: İletişim.